

ІРИНА ЧУДОПАСОВА

Тема дипломної роботи: "Автопортрет "жінки з косачівського роду" (за листами Лесі Українки та спогадами про неї)"

*Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент
Чайковська В. Т.*

Самохарактеристика Лесі Українки в листах

Леся – ніжна, тендітна, невиліковно хвора, але мужня, сильна духом. Вона в найтяжчих випробах долі не дала розчавити себе. Вона піднеслася над своїм часом, над своєю похмурою епохою, над своїм болем. Міцне духовне здоров'я, яке кипіло у її поезіях мужністю, нескореністю, любов'ю, допомогло їй в цьому.

Усі гадали, що найбільша її мука – то її хвороба. Але, мабуть, найбільшою мукою був той фатальний збіг, за яким витончений дух, до найменшого поруху прекрасна душа були ув'язнені у невідповідній зовнішності. Чи може бути більше випробування для жінки? Для жінки, яка за всіма тими примарами і тінями долі – жіночна? Присмак її самотності і пошук порятунку – це втеча не від себе самої – духу, а із себе самої – тіла.

Її пристрасть – це пристрасть краси, замкненої у тюрмі недовершеності. Пристрасть, здушена стриманістю, перекладена на шелест притишеного голосу, на рівновагу, волю, розум, талант. Образ Лесі і по сей день скутий стереотипами: войовнича донька Прометея, фемінізована особа, схильна до лесбійства, пророк і месія національного, рідна донька України... Жоден з них, здається, не був їй до лиця. Ані войовничості, ані патологічності, ані усвідомлення своєї патріотичної ролі. Ніяких сексуальних підтекстів, жодних надісторичних завдань. Але що б значили оті "паси", якими обмінювалися "хтось біленький" і "хтось чорненький"? Чи не було це прагненням духовної ніжності, обіцянкою – бачити одна в одній справжнє, приховане від очей? Леся ніколи не була експресивною, у листах вибачалась за свою стриманість, почасти навіть закритість. Але за тою оманливою тихою прохолодою була прихована справжня сутність Лесиною характеру – здатність гаряче відчувати найтонші відтінки своїх і чужих переживань [1; 231].

Лесині листи до мамі... Скільки в них якогось здушеного, прихованого вибачення за себе, за все в собі. Навіть за власну хворобу. З того давнього майже ніщо не можна вважати

абсолютно доведеним, але й підтекст може бути переконливим. Хіба ці гарячкові у своїй любові листи до матері не є проявом прихованого прагнення маминої ласки? І хіба не свідчать вони про те, що тієї ласки було замало? І якщо йти далі цим роздумом, то хіба не значить це, що найголовнішою з усіх мук була задавлена в собі потреба любові?

Леся ніколи не була експресивною, у листах вибачалась за свою стриманість, почасти навіть закритість. Але за тою оманливою тихою прохолодою була прихована справжня сутність Лесиною характеру – здатність гаряче відчувати найтонші відтінки своїх і чужих переживань.

Одразу після смерті Лесі її чоловік Климентій Квітка висловив таку думку: Леся Українка, власне, не мала біографії, бо не так багато прожила в Україні, не брала участі в публічному житті, не мала взаємин із цікавими людьми. І взагалі – вона сама була проти того, щоб заглядати в інтимне життя будь-кого [2; 126].

Ця думка спричинила виникнення якоїсь тривалої порожнечі навколо Лесі, що з часом тільки розрослася. Біографії все ж таки почали писатися, але з якоюсь неправильною обережністю. І ті святі пусті місця, що були колись сутністю людини, заповнювалися різним на смак ідейним змістом, зручним для держави у той чи інший історичний момент... Чи справді цього хотіла Леся? Біографія – не сума дат і не реєстр подій. Справжня біографія – це внутрішнє життя, що рухається у якийсь власний метафізичний спосіб, реагуючи на обставини долі. Це те невидиме, що окриляє, пригнічує, збагачує, зневірює... підносить людину. Масштаб обставин ніколи не був вирішальним у встановленні масштабу почуттів. Невидиме часом буває набагато багатшим за видиме, коли йдеться про внутрішній світ. Леся у своїй гордості, стриманості, самотності приховувала бажання бути викритою. Соломія Павличко проникливо помітила, що насправді є дві Лесі. Одна живе виключно у творчості, інша – в листах. В чомусь вони подібні, а в чомусь зовсім різні. І щоб хоча наблизитися до розуміння особистості, слід читати Лесю навхрест – між рядками віршів, драм і листів. Можливо, зовсім оминаючи всі написані біографії.

Є один мотив, який повторюється і в листах і в творчості, – це благання про порятунок від самої себе. В чому мав бути той порятунок? Можливо, в тому, щоб не вірити в усе те, в що вона, намагаючись виправдати сподівання оточуючих, сама примусила себе повірити. Не вірити, що вона надзвичайно мужня у своїй

хворобі. Не вірити, що їй не страшно помирати. Не вірити, що її самотність є благом. Не вірити, що їй не шкода себе. Не вірити, що вона до останнього не сподівалась на того, хто б їй точно не повірив. І не жаліючи, пожалів. І не ув'язнюючи, прихистив. Її прохання не торкатися інтимного життя було тільки випробуванням на чуйність. І Климентій Квітка, один із найближчих їй людей, виявився якнайдалі від неї.

Щоб глибше пізнати людину як особистість, можна вдатись до спогадів про неї [3; 3]. Однак таке джерело навряд чи допоможе створити цілісний і справжній образ з огляду на суб'єктивні нашарування. Леся Українка, зокрема, писала:

"Ніколи найближчі друзі не знали мене всеї, та я думаю, що се так і буде завжди" [5; 120].

Найвірогідніша ж інформація – "з перших уст" – міститься хіба що в щоденниках і листах самого поета. Тому, шукаючи істинні характеристики Лесі Українки (як зовнішні, так і внутрішні), необхідно вдатися до її епістолярних текстів. Щоправда, доречність, а головне – дозволеність такого вибору також не безсумнівна. Можна згадати певні перестороги й передусім відомі міркування Лесі Українки:

"Взагалі я волю, щоб моє приватне життя, як життя взорової римської матрони, було "світові" невідоме, і справді здебільшого воно так і є" [6; 289].

"Я все-таки думаю, що всяка людина має право боронити свою душу й серце, щоб не вривалися туди силоміць чужі люди, немов у свою хату, принаймні поки живе господар тієї хати..." [4; 166].

І все ж таки обраний шлях видається виправданим, оскільки сьогодні люди хочуть знати, якою насправді була Леся Українка: що може бути правдивішим, ніж самохарактеристика! Автопортрет у самих листах, позбавлений найменшої фальші й маскуванія, допоможе реконструювати її справжній, а не вигаданий чи жаданий образ.

У ставленні до себе Леся Українка була не просто самокритичною, а почасти – безжальною і, очевидно, не завжди справедливою. Однак не лише максимальна вимогливість до себе, а передусім прагнення досягти бажаних духовних орієнтирів. Звідси категоричність суджень про себе:

"Мені часом аж досадно, що я така вже аж занадто витриплива, – таки, певне, якась нечувственицька, чи що!" [5; 202].

"... гнітить мене моя необразованість урядній історії " [6; 64].

Вона мала достатньо духу визнати власні помилки і говорила про них відверто й щиро найдорожчим людям, намагаючись уберегти їх від повторення. Занижена самооцінка породжувала одкровення:

"Хіба кілька днів на рік буваю довольна собою" [4; 214].

Типологічним способом особистісної ідентифікації для Лесі Українки було представлення себе посередництвом думок і суджень її друзів, знайомих, рідних:

"Он [Сергій Мержинський] любил мой стоїцизм и не переносил "малодушия" [5; 334].

Агатангел Кримський поцінував у ній "незламність". Щоправда, опосередковані характеристики мають у листах факультативний вияв. Більшою мірою внутрішній світ Лесі Українки реконструюється шляхом безпосередніх автопортретних стереотипів.

"А найреальніше ("якби я була здорова") бачила себе другим Вамбері або Пржевальським" [5; 298].

Однак життя внесло свої "корективи", з якими не можна не було рахуватись. У листі до Ольги Кобилянської вона писала:

"Інша праця, – це літературна, дала б мені менший заробіток, втимила б мене далеко більше і, може, навіть затамувала б мій розвиток, відбиваючи мене від читання, а що найгірше, прив'язала б мене до якогось сталого місця, одбираючи можливість раптових подорожів, без яких я не можу здумати "нормального" життя " [5; 194].

Однак поети, за твердженням Лесі Українки, "на жаль, не тільки живим духом жити мусять". Почасти вона заробляла "на хліб" приватними уроками, публіцистикою. Бо ж відомо: літератор в Україні приречений бути "безсеребренником". І щоб якось хоч трохи виправити таке становище, потрібно змінювати або працю, або країну. А оскільки ні на одне, ні на інше Леся Українка не погодилася б, довелося змиритися, хоч не раз визнавала, що хотіла б стати капіталісткою:

"Бувають часи, коли мені хотілось би стати капіталісткою, такий час, між іншим тепер. Що ж, коли належу до народу, якого літератори мусять бути безсеребренниками або шукати іншої роботи чи – іншого народу!" [5; 127].

Причиною нереалізованості (і не її власної) Лесі Українка вважала об'єктивні соціальні передумови та особливості

національного характеру. Водночас вона відзначала, що не дивиться так безнадійно

" на росіян та українців, як більшість старого покоління, тільки жаль, що у нас чомусь усе мусить іти таким тихим слимаковим ходом. Запевне, колись щось путнього буде і у нас, – але коли? " [4; 160, 161].

До того ж Леся Українка дуже некомфортно почувалася на зламі століть:

"Сором і жаль за мою країну просто гризе мене (се не фрази, вірте), і я не думала, що в душі моїй є такий великий запас злості. Я не знаю, що буду робити, вернувшись в Росію, сама думка про се тюремне життя сушить моє серце. Не знаю, як хто, а я не можу терпіти мовчки під'яремного життя..." [4; 297, 298].

І дуже жалкувала, що живе в ХІХ ст., а не раніше.

Оглядаючись назад, оцінюючи минуле, вона приходила до висновку, що нічого у своєму житті, якщо б можна було прожити його вдруге, не змінювала б, бо "програмувала його сама". 10 вересня 1909р., збираючись на лікування до Єгипту, вона писала сестрі Ользі:

"... Попробую одурити бацили ще раз, коли воно ще не запізно, ну, а як вийде, що пізно, то вже, звісно, ні на кого жалувати не буду, і на долю теж ні, бо, властиве, то буде досить консеквентний тої долі, що я сама собі "викувала" [6;288].

Позбавлена щонайменшого маскуваннн я фальші у спілкуванні з адресатами, Леся Українка щиро зізнавалася:

"Не знаю, чи буде хто з молодшого покоління згадувати коли про мене з таким почуттям, як я тепер згадую про Миколу Віталійовича [Лисенка], Михайла Петровича [Старицького]. Але я б хотіла на те заслужити " [6; 425].

Отже, завдяки самохарактеристикам, які сповнені глибокого "самоаналізу" і водночас позбавлені "самоїдства" ("Самоаналіз річ добра, але не слід його обертати в "самоєдство" [4; 270]), вимальовується автопортрет "еластично-упертої", "скептичної розумом", фанатичної почуттями "жінки з Косачівського роду" – Українки трагічного світогляду.

Література:

1. Міщенко П. Леся Українка / П.Міщенко. – К.: Радянська школа, 1986. – 301 с.
2. Косач-Кривинюк О. Леся Українка. Хронологія життя і творчості / О. Косач-Кривинюк – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2006. – 923 с.

3. Коцюбинська М. "Зафіксоване і нетлінне": Роздуми про епістолярну творчість. – К., 2001.
4. Українка Леся. Твори: В 12-ти т. К., 1978, т.10.
5. Українка Леся. Твори: В 12-ти т. К., 1978, т.11.
6. Українка Леся. Твори: В 12-ти т. К., 1978, т.12.